

<https://doi.org/10.31891/PT-2023-4-14>

УДК 378.37.013

Олена ВАСИЛЕНКО

Хмельницький національний університет

<https://orcid.org/0000-0003-4935-0258>

e-mail: vasilenko.dm@ukr.net

Каріна КВЯТКОВСЬКА

Хмельницький національний університет

e-mail: karinakviatkovska16@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ З ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМИ ОСОБАМИ

У статті розглянуто теоретичні аспекти професійної діяльності фахівців соціономічних спеціальностей з внутрішньо переміщеними особами. Уточнено групу професій, які належать до соціономічних: психолог, соціальний педагог, соціальний працівник, лікар. Авторами статті з'ясовано, що вирішення психологічних, соціально-економічних, медичних, освітніх, правових та інших проблем внутрішньо переміщених осіб не можливе без командної взаємодії фахівців соціономічних спеціальностей. У статті визначено та детально охарактеризовано основні види, напрямки, методи та форми роботи фахівців соціономічних спеціальностей з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, фахівці соціономічних спеціальностей, професійна діяльність, командна взаємодія.

Olena VASYLENKO, Karina KVIATKOVSKA

Khmelnyskyi National University

PECULIARITIES OF PROFESSIONAL ACTIVITY OF SPECIALISTS IN SOCIONOMIC SPECIALITIES WITH INTERNALLY DISPLACED PERSONS

The article deals with theoretical aspects of professional activity of specialists in socionomic profile with internally displaced persons.

The authors of the article clarify that the group of socionomic professions includes: psychologist, social educator, social worker, and doctor.

The article shows that the solution of psychological, socio-economic, medical, educational, legal and other problems of internally displaced persons is impossible without team interaction of specialists of socionomic specialties.

Each specialist of socionomic profile has its own peculiarities of work with internally displaced persons. The areas of work of a social worker with internally displaced persons include: social, social and informational, social and psychological, social and pedagogical, social and legal, medical and social, financial, socio-economic, material and social and labour.

The areas of work of a social educator with internally displaced persons include: teaching them adaptation skills and behaviour in a new environment; assistance in providing humanitarian services to improve the quality of their lives; social inspection, which examines

the needs of children of these persons. A social educator facilitates the provision of effective humanitarian services to internally displaced persons in order to improve their quality of life.

The main areas of professional activity of a psychologist with internally displaced persons are psychological assistance and psychological support, which are carried out in the following forms: individual work; family counselling; life skills training; self-help and mutual support groups; psycho-correctional groups, etc. Psychological support for internally displaced persons includes first aid and training sessions aimed at developing resilience to stress, strengthening the role of positive activities, developing skills to manage psychological reactions, promoting positive thinking and restoring social contacts.

The authors of the article consider the study of professional qualities of specialists in socionomic specialties for work with internally displaced persons in the prospects of further research.

Key words: *internally displaced persons, specialists in socionomic profile, professional activity, team interaction.*

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Війна, що триває в Україні, зумовила виникнення надзвичайно складної ситуації, що спричинило занепокоєння щодо соціально-психологічного стану тієї частини населення, якій довелося переселитися у більш безпечні регіони. Внаслідок цього актуальною проблемою сьогодення є теоретичне осмислення і практичне впровадження комплексної підтримки переселенців та їх сімей.

Надання переселенцям різнобічної допомоги, створення у них почуття захищеності і психологічного комфорту, виявлення у них потенційних фізичних і психічних ресурсів, активізація їх адаптаційного потенціалу – усе це потребує командної взаємодії фахівців соціономічних спеціальностей: психолога, соціального педагога, соціального працівника. Ці фахівці у тісній співпраці між собою здатні вирішити безліч соціальних і психологічних проблем, що впливають не лише на стан здоров'я внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО), але й на їхню взаємодію з оточуючими та пристосування до нових умов проживання.

Аналіз досліджень та публікацій

Особливості професійної діяльності фахівців соціономічних спеціальностей з переселенцями розглянуті в дослідженнях І. Григоренко, Р. Кочунас, М. Лапіної, Л. Мельник, О. Ольхович, В. Панка, Н. Пов'якель, Н. Савельової, І. Трубавіної.

Проблемі розвитку у фахівців соціономічного профілю відповідних професійних і особистісних якостей до роботи з ВПО присвячені праці Л. Волинець, І. Звереві, І. Іванові, Р. Кочунас, Г. Лактіонової, Н. Пов'якель, Л. Тютті. Не зважаючи на щоденне зростання кількості ВПО в нашій державі та загострення проблем,

пов'язаних з їхнім психоемоційним самопочуттям, дослідження напрямків, методів, способів професійної діяльності фахівців соціономічних спеціальностей з ВПО потребує більш глибокого вивчення.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у розгляді особливостей професійної діяльності фахівців соціономічних спеціальностей з ВПО.

Виклад основного матеріалу

У соціономічну групу професій входять фахівці соціальних служб, соціальні працівники, педагоги закладів освіти, працівники поліції, лікарень та інші [8].

До професій соціономічного профілю, на думку І. Мельничук, належать: учителі, лікарі, соціальні працівники, бібліотекарі та інші фахівці, основною функцією яких є здійснення певного впливу на іншу людину [5]. Як зауважує автор, загальною характеристикою фахівців соціономічних професій є відсутність єдиних і чітких вимог до процесу професійної взаємодії, адже в системі «людина-людина» є підготовлений фахівець та інша особистість зі своїми індивідуальними характеристиками, особливостями і потребами. Тому представники соціономічних професій покликані виявляти високо сформовану соціальну та комунікативну компетентність, професійну майстерність в налагодженні взаємин з іншими людьми [5].

В. Гладкова стверджує, що у ХХІ ст. все частіше спостерігаються радикальні зміни в усіх сферах життя людей. Відповідно зростає потреба у фахівцях соціономічних спеціальностей: психологах, соціальних працівниках, педагогах, менеджерах, лікарях та ін., які спроможні вирішувати людські проблеми на різних рівнях функціонування [2].

Вирішення психологічних, соціально-економічних, правових та інших проблем внутрішньо переміщених осіб не можливе без командної взаємодії фахівців соціономічних спеціальностей: психолога, соціального педагога, соціального працівника, лікаря.

Розглянемо особливості і напрямки професійної діяльності фахівців соціономічних спеціальностей з ВПО в сучасних умовах.

О. Ольхович соціальну роботу з ВПО умовно поділяє на такі два види:

1. Практична соціальна робота, що полягає в роботі з конкретно людиною чи групою людей, які потребують соціальної допомоги.

2. Організаційна робота, що передбачає організацію роботи соціальної служби, розробку конкретних програм діяльності тощо.

Дослідниця зауважує, що практична соціальна робота проводиться за напрямками: соціальним, соціально-психологічним, соціально-педагогічним, соціально-правовим, медико-соціальним, фінансовим, соціально-економічним, матеріальним, соціально-інформаційним та соціально-трудоим [6, с. 12].

В. Панок виділяє такі напрями роботи з ВПО:

1. Соціальний напрям, що здійснюється у взаємодії з різними відомствами, в тому числі з Пенсійним фондом. Він передбачає: проведення соціальних консультацій і заходів щодо соціальної реабілітації, соціальної діагностики ВПО; допомогу переселенцям в одержанні пенсій і допомог; організацію груп самопомогі і взаємодопомогі; профілактику бездомності та дитячої безпритульності; допомогу в поверненні майна ВПО і одержання ними компенсацій; взаємодію з різними державними установами і громадськими організаціями з питань допомоги ВПО.

2. Соціально-інформаційний напрям, що здійснюється у взаємодії з Держкомстатом та засобами масової інформації. Цей напрям реалізується через: інформування ВПО про діяльність соціальних служб; збір інформації про переселенців і її систематизація з метою організації соціальної допомоги цій категорії населення.

3. Соціально-психологічний напрям, що проводиться у взаємодії з органами освіти та охорони здоров'я. Він передбачає: психологічне консультування; психологічну корекцію і допомогу в соціальній адаптації; психологічну допомогу в гострих кризових ситуаціях; психопрофілактику стресу; проведення психологічних тренінгів; навчання навичкам аутотренінгу і психологічній саморегуляції; психологічну діагностику розвитку дітей і підлітків з родин ВПО.

4. Соціально-педагогічний напрям, що здійснюється у взаємодії з органами освіти, охорони здоров'я і правопорядку. Він реалізується через: проведення консультацій та соціально-педагогічну роботу з дітьми і підлітками; спеціалізовану (корекційну) соціально-педагогічну допомогу тим дітям і підліткам, які потребують її; соціально-педагогічну допомогу дітям і підліткам, що відчувають труднощі в навчанні; професійне консультування і сприяння отриманню професійної освіти підлітками і молоді.

5. Соціально-правовий напрям, що здійснюється у взаємодії із судовими і правоохоронними органами через: захист прав ВПО;

надання їм інформації про їхні права та обов'язки; соціально-правове консультування.

6. Медико-соціальний напрям, що проводиться в контакт з службами охорони здоров'я. Він передбачає: медико-соціальне консультування; надання долікарняної медичної допомоги; виявлення хронічно хворих і непрацездатних ВПО і організація для них спеціалізованих медико-соціальних консультацій; проведення соціально-психіатричної діагностики і допомоги; сприяння в придбанні ліків і інших медичних засобів; направлення у спеціалізовані медичні заклади.

7. Фінансовий напрям полягає в наданні стартової допомоги та фінансової допомоги ВПО на основі принципу індивідуального підходу до кожної конкретної ситуації.

8. Соціально-економічний напрям передбачає: консультування ВПО з соціально-економічних питань; надання їм допомоги в досягненні економічної самостійності; сприяння у підвищенні рівня доходів переселенців.

9. Матеріальний напрям, що здійснюється у взаємодії з громадськими організаціями через надання продуктової, речової та іншої натуральної допомоги ВПО (ліки, будматеріали тощо).

10. Соціально-трудоий напрям, що здійснюється в контакт з службами зайнятості населення через: сприяння в одержанні основної і додаткової роботи; допомогу у відкритті власної справи; консультування з питань праці, зайнятості і профорієнтації; допомогу в професійній підготовці і перепідготовці [7, с. 276].

З цього приводу А. Капська виокремлює функції соціального працівника, що сприяють налагодженню ефективної соціально-педагогічної роботи з ВПО:

– соціально-побутова (сприяння у наданні необхідної допомоги в покращенні житлових умов або забезпеченні житлом, організації побуту);

– соціально-медична (проведення профілактики захворювань, співпраця з закладами охорони здоров'я у наданні медичної допомоги);

– соціально-педагогічна (створення умов для соціальної адаптації, всебічного розвитку особистості переселенця, виявлення та задоволення соціокультурних потреб та інтересів у різних видах життєдіяльності);

– соціально-психологічна (проведення консультацій, корекція міжособистісних відносин людей у різних соціальних інститутах, надання допомоги у соціальній реабілітації тощо) [4, с. 35].

На думку І. Григоренко та Н. Савельєвої, визначальна роль у наданні різних видів допомог і підтримки ВПО належить соціальному педагогу та соціальному працівнику, які виступають посередниками між адміністративною системою соціального захисту і переселенцями та їхніми сім'ями. Саме ці фахівці, як вважають дослідниці, покликані забезпечити доступність для ВПО комплексу послуг, які надають наявні в регіоні соціальні служби [3, с. 25].

Щодо діяльності соціального педагога, то вона спрямована на допомогу ВПО у набутті навичок поведінки в новому середовищі проживання, частиною якого є найближче оточення: сім'я, трудовий колектив, сусіди. Також соціальний педагог сприяє в наданні ВПО ефективних гуманітарних послуг з метою поліпшення якості їхнього життя. З метою вирішення соціально-педагогічних проблем всі сім'ї переселенців з дітьми підлягають соціальному інспектуванню, в процесі якого вивчаються потреби дітей, а у разі необхідності сім'ї беруться під соціальний супровід. Для вирішення проблемних питань ВПО залучаються всі суб'єкти соціальної роботи, благодійні та громадські організації [3].

Як вважають І. Григоренко та Н. Савельєва, соціально-педагогічна робота є важливою складовою державної системи охорони соціально-психічного здоров'я ВПО та діє з метою виявлення та створення оптимальних умов для розвитку особистості. На сьогоднішній день в умовах війни в Україні ця робота набуває особливого значення [3].

Варто зауважити, що в закладах освіти спеціалісти соціально-психологічної служби при здійсненні соціально-педагогічного та психологічного супроводу дітей з сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах та з метою недопущення своїми діями чи бездіяльністю вторинної травматизації у них зобов'язані чітко дотримуватися Етичного кодексу та вимог щодо застосування діагностичних методик. У разі потреби фахівці повинні перенаправляти дітей, батьків і педагогів до інших спеціалістів або залучати до надання допомоги інших фахівців (психотерапевта, невролога) чи закладів та установ (охорони здоров'я, соціальних служб тощо) [3].

Особливим методом соціально-педагогічної роботи з дітьми з сімей ВПО є кризова інтервенція, яка розглядається як робота, що спрямована на вираження сильних емоцій і інтенсивних почуттів, актуалізованих конкретною ситуацією. Допомога при кризі сконцентрована на проблемі (ситуації), а не на людині. Цим цей метод відрізняється від консультування чи психотерапії. Кризові інтервенції вимагають швидкого здійснення терапевтичних цілей щодо

реорганізації всіх функцій і контактів людини у зв'язку з їх втратою [3, с. 54].

Соціальному педагогу важливо розуміти, що його професійна діяльність з дітьми, які пережили травмуючі події, носить в першу чергу захисний і профілактичний характер та спрямована на вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням дотримання прав дитини, попередження і протидію появі негативним факторам, які спричиняють або можуть спричинити поглиблення кризового стану [3, с. 54].

Психологічна допомога є обов'язковою умовою для швидкої інтеграції ВПО у нову систему життєдіяльності, адже процес адаптації переселенців значно ускладнюється переживанням стресу, що спричинений негативним досвідом пережитих подій і негативною мотивацією до переїзду. Ознаки цього існують і на фізіологічному, і на поведінковому рівнях у формі проблем зі сном, дратівливістю, зниженням імунітету, погіршенням пам'яті, зростанням емоційної напруженості, появою труднощів у спілкуванні, що може спровокувати розвиток неврозів, депресії тощо [1].

На думку Л. Волинець, планування допомоги ВПО потребує, перш за все, врахування того, що більшість з них часто не усвідомлюють, якої саме допомоги вони потребують. Особливо це стосується психологічної підтримки ВПО. Тому, проводячи заходи з адаптації ВПО до нового середовища проживання, необхідно це здійснювати у формі навчання корисних навичок, бесід, підтримуючих зустрічей. Психологічну підтримку ВПО можна проводити в таких формах, як: індивідуальна робота; сімейне консультування; тренінги з розвитку життєвих навичок; групи взаємодопомоги і взаємопідтримки; психокорекційні групи [9].

В. Панок вважає, що психологічна підтримка ВПО передбачає надання першої психологічної допомоги та проведення тренінгових занять, спрямованих на розвиток стійкості до стресу у переселенців: посилення ролі позитивної діяльності, розвиток навичок керування психологічними реакціями, пропагування позитивного мислення та відновлення підтримуючих соціальних зв'язків. Основною метою проведення тренінгів для ВПО, на думку науковця, є зміцнення соціально-психологічного реагування людей, постраждалих унаслідок воєнних дій, зменшення соціально-психологічних наслідків травми, забезпечення доступу до отримання якісної психологічної допомоги [10, с. 42].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, можемо зробити висновок, що кожен фахівець соціономічного профілю має власні особливості роботи з ВПО. Так, напрямками роботи соціального працівника з ВПО є: соціальний, соціально-інформаційний, соціально-психологічний, соціально-педагогічний, соціально-правовий, медико-соціальний, фінансовий, соціально-економічний, матеріальний та соціально-трудоий напрями.

До напрямів роботи соціального педагога з ВПО належать: навчання їх навичок адаптації і поведінки в новому середовищі проживання; сприяння в наданні ВПО гуманітарних послуг з метою поліпшення якості їхнього життя; соціальне інспектування, в процесі якого вивчаються потреби дітей, а у разі необхідності сім'ї ВПО беруться під соціальний супровід.

Основними напрямками професійної діяльності психолога з ВПО є психологічна допомога та психологічна підтримка, що здійснюються в таких формах, як: індивідуальна робота; сімейне консультування; тренінги з розвитку життєвих навичок; групи взаємодопомоги і взаємопідтримки; психокорекційні групи тощо.

Перспективи подальших напрацювань в даному напрямку вбачаємо у дослідженні професійних та особистісних якостей фахівців соціономічних спеціальностей до роботи з ВПО.

Література

1. Волошин С. М. Особливості змісту соціально-психологічної адаптації внутрішньо переміщених осіб до нового соціального середовища. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Психологія*, 2019. Вип. 9. Острог: Вид-во НаУОА. С. 73-76.
2. Гладкова В. Відповідальна професійна поведінка фахівця соціономічного профілю: акмеологічні аспекти. *Освітологічний дискурс*, 2019. № 1-2 (24-25). С. 336-342.
3. Григоренко І. О., Савельєва Н. М. Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами в сучасних умовах : навч. посіб. Полтава : ПНПУ, 2017. 100 с.
4. Капська А. Й. Соціальна робота : навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2005. 328 с.
5. Мельничук І. М. Формування соціальної компетентності майбутніх фахівців соціономічних спеціальностей засобами навчальних тренінгів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2020. № 69. Т. 3. С. 36-39.

6. Ольхович О. В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2008. 21 с.

7. Панок В. Г. Соціально-психологічна служба : навч.-метод. посіб. для студентів і викладачів. Кам'янець-Подільський : ТОВ Друкарня Рута, 2012. 488 с.

8. Пришляк О. Ю. Розвиток фахівців соціономічної сфери в професійних асоціаціях й об'єднаннях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*, 2014. Вип. 32. С. 159-161.

9. Психосоціальна допомога внутрішньо переміщеним дітям, їхнім П батькам та сім'ям з дітьми зі Сходу України : посіб. для практиків соціальної сфери / за ред. Волинець Л. С. К. : ТОВ «Видавничий дім «Калита», 2015. 72 с.

10. Соціально-педагогічна та психологічна робота з дітьми у конфліктний та постконфліктний період : метод. рек. / заг. ред. Панок В. Г., Левченко К. Б. Київ : МЖПЦ «Ла Страда-Україна», 2014. 84 с.

References

1. Voloshyn S. M. Osoblyvosti zmistu sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii vnutrishno peremishchenykh osib do novoho sotsialnoho seredovyscha. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia: Psykholohiia*, 2019. Vyp. 9. Ostroh: Vyd-vo NaUOA. S. 73-76.

2. Hladkova V. Vidpovidalna profesiina povedinka fakhivtsia sotsionomichnoho profilu: akmeolohichni aspekty. *Osvitolohichni dyskurs*, 2019. № 1-2 (24-25). S. 336-342.

3. Hryhorenko I. O., Savelieva N. M. Sotsialna robota z vnutrishno peremishchenymy osobamy v suchasnykh umovakh : navch. posib. Poltava : PNP, 2017. 100 s.

4. Kapska A. Y. Sotsialna robota : navchalnyi posibnyk. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, 2005. 328 s.

5. Melnychuk I. M. Formuvannya sotsialnoi kompetentnosti maibutnykh fakhivtsiv sotsionomichnykh spetsialnostei zasobamy navchalnykh treninhiv. *Pedahohika formuvannya tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*, 2020. № 69. T. 3. S. 36-39.

6. Olkhovych O. V. Pidhotovka sotsialnykh pratsivnykiv do roboty z bizhentsiamy u vyshchykh navchalnykh zakladakh SShA i Kanady: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk : 13.00.04. Ternopil, 2008. 21 s.

7. Panok V. H. Sotsialno-psykholohichna sluzhba : navch.-metod. posib. dlia studentiv i vykladachiv. Kamianets-Podilskyi : TOV Drukarnia Ruta, 2012. 488 s.

8. Pryshliak O. Yu. Rozvytok fakhivtsiv sotsionomichnoi sfery v profesiinykh asotsiatsiakh y obiednanniakh. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia «Pedahohika, sotsialna robota»*, 2014. Vyp. 32. S. 159-161.

9. Psykhosotsialna dopomoha vnutrishno peremishchenym ditiam, yikhnim P batkam ta simiam z ditmy zi Skhodu Ukrainy : posib. dlia praktikiv sotsialnoi sfery / za red. Volynets L. S. K. : TOV «Vydavnychiy dim «Kalyta», 2015. 72 s.

10. Sotsialno-pedahohichna ta psykholohichna robota z ditmy u konfliktnykh ta postkonfliktnykh period : metod. rek. / zah. red. Panok V. H., Levchenko K. B. Kyiv : MZhPTs «La Strada-Ukraina», 2014. 84 s.